

Kugler Judit

A mobiltanulás elméleti és gyakorlati kérdései

Beszélgetés Nyíri Kristóffal „A XXI. század kommunikációja – filozófia, pszichológia, művelődés” című konferencia kapcsán

2001 januárja óta folyik interdiszciplináris kutatómunka „A XXI. század kommunikációja – mobil információs társadalom” címmel az MTA Filozófiai Kutatóintézete és a Westel Mobil Távközlési Rt. együttműködésében.

A mobil és az interaktív számítógépes kommunikáció használatának filozófiáját, társas jellegzetességeit, terjedésének társadalmi, illetve a humán tudományok elméletalkotására való hatásait vizsgáló és elemző projekt eredményeit fél évente, tematikus konferencián mutatják be, melyek közül a legutóbbi „Filozófia, pszichológia, művelődés” alcímmel 2002. november végén tartották a Magyar Tudományos Akadémián.

A kétnapos nemzetközi tudományos rendezvény első napján a mobiltanulással kapcsolatos társadalomtudományi kérdések kerültek terítékre: az új elméleti keretek megismerésén túl betekintést nyerhettünk néhány sikeres projektbe, míg a második nap előadásai a modern technológiák által a filozófia tudományával szemben támasztott kihívásokat, az általuk új megvilágításba helyezett régi filozófiai problémákat járták körül.

Nyíri Kristóf professzort, az MTA Filozófiai Kutatóintézetének igazgatóját, a kutatási program vezetőjét az együttműködésről, az eredményekről és kilátásokról, az elmúlt konferencia egyik kiemelt témájaként szolgáló mobiltanulásról, valamint a modern infokommunikációs technológiák megjelenésének és terjedésének a társadalomtudományokra gyakorolt hatásairól kérdeztük.

■ *Milyen háttérrel indult és hová tart „A XXI. század kommunikációja” címmel folyó kutatási program?*

A Westel keresett meg 2000 végén azzal az ötlettel, hogy a következő év elejére megszerveznék-e egy workshopot, a hozzá tartozó kutatással. A megkeresés háttéréül az szolgált, hogy saját munkámban, illetve különböző projektekben, amelyeket szerveztem, 15 év óta a kommunikációtechnológia filozófiájával foglalkozom. A kommunikáció technológiája tulajdonképpen az első barlangrajzokkal és a képirással vette kezdetét, tehát az a téma, hogy milyen összefüggés van egyfelől az eszmék és az emberek szerveződése, másfelől a kommunikáció technológiája között. A probléma nem a távíró felfedezésével vált először aktuálissá, noha azóta természetesen egyre lényegesebb kérdéssé lett. A magyar eszmetörténetben Palágyi Menyhért filozófus és Balogh József klasszika-filológus, Hajnal István történész, Balázs Béla filmesztéta munkássága óta létezik egy kommunikációfilozófiai vonulat, azaz egy olyan irány, amely a kommunikáció technológiája felől tekint ki a kommunikáció filozófiájára. Ez néhány évtizedre Magyarországon feledésbe merült, de a Torontói Iskola, Marshall McLuhan, a Gutenberg-galaxis szerzője körének közvetítésével végül visszakerült hazánkba.

Nem meglepő, hogy a kommunikációfilozófia iránti fogékonyság éppen olyan kultúrákban alakul ki, amelyeknek kommunikációs nehézségei vannak. Magyarországon az Osztrák–Magyar Monarchia viszonyai között a kommunikáció állandó probléma-

ként jelentkezett. Az itt élők számára az anyanyelv végső soron elzártságot jelentett a világgal való kommunikációtól, így különlegesen erőssé vált ez az érdeklődés. Én ezeket a magyarországi hagyományokat folytattam. Ez azt jelenti, hogy amikor az egyre újabb és újabb kommunikációs technológiák, az internet, a mobiltelefon megérkeztek, akkor munkatársaimmal ezeket az eszközöket kész fogalmi vértetben fogadtuk. A jelenség új volt, de kezelésének módjaira megvoltak az eszközeink, így tehát nem ért váratlanul, amikor a Westel kommunikációs igazgatója megkeresett és felkért egy ilyen projekt lebonyolítására. Mivel az első workshop 2001 márciusában elég jól sikerült, úgy látták, hogy érdemes az együttműködést folytatni. A 2001. évre kötöttünk egy szerződést, konferenciákat, kutatásokat, publikációkat tervezve, majd ezt meghosszabbítottuk a következő évben. 2002 végére már három magyar és egy német nyelvű kötet volt az asztalon, és idén ismét teljes együttműködési évre készülünk. Április 24–25-én egy „ötszillagos” nemzetközi konferenciát tartunk a mobilkommunikáció társadalmi következményeiről, november végére pedig tervezünk egy mobilkultúra konferenciát: a kultúrát ezúttal nem antropológiai, hanem a mindennapi szórakozással, életvitellel kapcsolatos értelemben tekintve. Ezekről a konferenciákról meg fognak születni a megfelelő angol és magyar nyelvű kötetek, az év során pedig kiemelt kutatási feladatként kezeljük a mobiltanulást, az m-learninget.

■ *Az m-learning elmélete és gyakorlata a legutóbbi konferencia központi témája volt. Hogyan közelít, hogyan közelíthet a társadalomtudomány ehhez az egyelőre főként a technológia szempontjából tekintett kérdéskörhöz?*

A mobilkommunikáció, a mobiltelefonia témáját az első két évben leltárba vettük és „örökbe fogadtuk”, s a sokoldalú interdiszciplináris megközelítésnek köszönhetően fontos eredményeink születtek. Nyilvánvaló, hogy az elmélyült továbblépéshez fókuszálni kell a gondolkodást, és mivel ez egy filozófiai kutatóintézet, úgy érzem, hogy ami ebből a jelenségből az elméleti filozófiához leginkább közel áll, az az eszmék kommunikációjának a kérdése. Ezen belül pedig a tanulás, a művelődés olyan téma, amely a kezdetektől fogva a filozófia érdeklődésének előterében állt. Platón legismertebb dialógusa, *Az állam*, végül is nem az államról szól, hanem az új iskola szükségességéről a korabeli írásbeliség viszonyai között. Azt lehet mondani, hogy a Nyugat filozófiájának teljes hagyománya tulajdonképpen tanulásfilozófiai hagyomány. Ilyen értelemben annak ténye, hogy mi az m-learning felé fordítjuk a figyelmünket, azt jelenti, hogy egy olyan témát választunk, melyre iskolázottságunknál, előképzettségünknel fogva a leginkább fel vagyunk készítve. Az m-learning különlegesen érdekes téma. Egyrészt kevés kézzelfogható eredmény született ebben a jelenségkörben, s ezek is szinte mind technikai nézőpontúak: készülékekről, szoftverekről szólnak. Nagyon kevés eredménnyel rendelkezünk ugyanakkor a „puha” humán tudományok – pszichológia, pedagógia, filozófia – szempontjából. A résztvevők egybehangzó közlése szerint a novemberi konferenciánk első napja az első ilyen fókuszú rendezvény volt. A szóban forgó jelenség és a jelenségre irányuló kutatás kétarcú. Egyfelől létezik az igen kevés eddigi érdemi társadalomtudományos eredmény, mert folytattak azért érdekes és meggyőző kísérleteket. A másik oldalon ott áll, hogy a mobil tanulás a közeljövőben bizonyosan bekövetkező jelenség. Tehát a híres kanti fordulat parafrázisával azt mondhatjuk, hogy mobil tanulás lesz, kérdés, hogy hogyan lehetséges. Megkerülhetetlen a mobil tanulás, hiszen az iskola, azaz a tanulás minden korban az adott kor domináns kommunikációs technológiájának az alkalmazásán alapul. Az iskola, a felsőoktatás, ahogy mi ismerjük, a Gutenberg-galaxis világát tükrözi: azt a világot, melyben alapvetően az olvasásra

építve tanulnak. Ezt kiegészíti a megfelelő közösségi, iskolai, intézményi környezet alsó-, közép- és felsőfokon, ahol a tanulásra ítélteteket a megfelelő oktatók a megfelelő írott tananyagok elsajátítására készítetik, illetve ennek metodológiájába bevezetik. Hiszen a magányos olvasás nem olyan technika, melyet egy biológiai értelemben normális ember, ha külső készítés nem éri, magától megtenne. Nos, a mobiltelefon minden idők legsikeresebb technikai invenciója. Soha semmi nem terjedt el ilyen sebességgel, és eredményeink szerint, melyek összecsengenek a külföldi kutatásokban találtakkal, ez a siker nem egyszerűen abból fakad, hogy a mobilszolgáltatók reklámhadjáratai meggyőzték a fogyasztókat, hanem abból is, hogy mély, ősi pszichológiai, antropológiai igényeket elégit ki az állandó, mindenütt jelenlévő, lehetőleg széles sávú interaktív kommunikáció lehetőségét nyújtva. Ilyenek vagyunk, és ezt az igényünket kegyetlenül száműztük néhány száz vagy néhány ezer évig. A technológia tehát elterjedt, mindenkinek ott van a kezében, a gyerekek számára is elérhető eszköz. Egyszerűen illuzórikus lenne azt gondolni, hogy e mindenütt jelenlévő technika nem fogja radikális módon megújítani a tanulást, a tanítást. Tehát ami rövid távon az iskola intézményének életébe való kellemetlen külső behatolást jelent – és ez kétségtelenül így is van –, az közép- és hosszú távon a maga képére fogja formálni az iskolát. Az osztályterem falai minden eddiginél nyilvánvalóbban lefognak omlani, és a tanulás világa, környezete, az maga az eleven élet-világ lesz, azt is lehet mondani, hogy a munka világa. Hiszen abban a pillanatban, ahogy a tanulás, művelődés intézményeinek falai leomlanak, a gyermek és a felnőtt fogalmi megkülönböztetésének az alapjai is elillannak. Természetesen léteznek biológiai és fejlődésbeli különbségek, de nincsen éles fogalmi határ, amelyet megvonhatunk. Tehát az iskola és a gyermek fogalma cseppfolyóssá válik, szerves tanulási környezetek váltják föl a formális intézmények mesterséges tanulási környezetét, és ezen informális tanulási környezetek alaptermotechnológiája az ilyen vagy olyan készülékeken át megvalósuló mobil technológia lesz. A folyamat elindult, és minden erre vonatkozó tudománynak, a pedagógiának, a pszichológiának és a szociológiának arra kell berendezkednie, hogy megpróbálja értelmes irányba kanalizálni azt.

■ *Vizsgálatokból tudjuk, hogy Magyarország az internet elterjedtsége szempontjából lemaradt, még a többi közép-európai országhoz képest is. Ezzel szemben a friss adatok szerint mobiltelefonnal a magyar népességnek több mint a fele rendelkezik. Ez lehet az az út, ahonnan az információs kultúra eljut az emberekhez, ahonnan be fog szívárogni a mindennapokba, amint széles körben elérhetőek lesznek a megfelelő eszközök?*

Meg vagyok róla győződve, hogy így van. Az internet robbanása Magyarországon nem következett be. Nem elsősorban azért, mert túl drága volt, ahogy azt gyakran mondják, bár kétségkívül túl költséges volt. Inkább azért nem, mert a ráfordítással szemben nem voltak ott azok a szolgáltatások, illetve tartalmak, amelyek miatt megérte volna kifizetni. Éppen a mobiltelefon mutatta, hogy a családok képesek a költségvetésüket úgy módosítani, hogy teljen olyasvalamire, amire szükségük van. Az internetre nem volt szükség, mert az internetnek nem volt értelme, hiszen alapvetően angolul létezik, a magyarok pedig notóriusan tehetségtelenek, ami az idegen nyelveket illeti. Ennek a végeredménye az, hogy az angol nyelvű internet, a világ eddigi leghatalmasabb könyvtára, keveset nyújt az átlag magyar számára. Ehhez képest, amennyiben magát az internethasználatot nézzük a magyar felhasználók szempontjából, akkor a „killer application”, a legelterjedtebb felhasználási forma – mint mindenütt a világon – a személyközi kommunikáció. Tehát az interneten is

az e-mail dominál, akkor is, ha az adatforgalomnak esetleg nagyobb a volumene. A magyarok tehát tudnak egymással magyarul e-mailezni, de mást az internettel nem nagyon tudnak kezdeni. A mobiltelefon alapvetően és túlnyomórészt eleve a személyek közti kommunikációra épül, tehát itt a nyelvi szakadék nem lép fel: magyarul kommunikálunk egymással. Ezen túl minden előrejelzés azt mondja, hogy rövid időn belül a domináns internet-hozzáférés mobil készülékek segítségével történik majd. De azért itt tennünk kell egy megkülönböztetést. A drótnélküli kommunikáció és a mobilkommunikáció ugyanis nem azonos. Ha használom a notebookot, ide-oda cipelem és drót nélkül az internetre tudok vele kapcsolódni, az nem mobilkommunikáció. A mobilkommunikáció az, ha egy olyan készülék segítségével tudok kommunikálni, adott esetben az internetet elérni, és azon keresztül kommunikációt folytatni, amely készülék mindig velem lehet, kényelmesen használható mérete és ergonómiai megalkotása folytán. John Dewey, aki a XX. század első felének meghatározó amerikai filozófusa és egyben pedagógus volt, megfogalmazott egy tételt, mely szerint minden kommunikáció tanulást jelent, minden kommunikáció edukatív. Ilyen értelemben mondom, hogy a mobilkommunikációnak, a mobil tanulásnak a fogalmát a legegyszerűbben vagy a legtermészetesebben nem úgy közelítjük meg, ha föltesszük a kérdést, hogyan lehet a mobiltelefon képernyőjére varázsolni egy hagyományos tankönyvet, hanem ha úgy tesszük föl a kérdést, hogy a mindennapi személyközi kommunikációban a mobiltelefon hogyan fogja azt biztosítani, hogy ez a kommunikáció edukatív legyen. Mindez nem olyan abszurd, mint amilyenek hangzik, hiszen a tanulás csak azért történik művi környezetben, mert a világ olyan lett, hogy a természetes környezet nem nyújtja azokat az impulzusokat, amelyek a felnőtté éréshez kognitív értelemben szükségesek. Meg kellett teremteni a tanulás mesterséges környezetét, hogy a gyerek történelmet, matematikát, fizikát, kémiát stb. tanuljon. De a szerves tanulási környezetben, amely felé haladunk, és amelyben a gyermekek úgy vesznek részt a felnőttek életében, hogy képesek a felnőttek munkájának a világát átélni, a mobilkommunikáció, a mobiltelefon alapvető közvetítő szerepet játszik. Tehát ebben a környezetben a tanulás végeredményben nem tananyagok elsajátítását jelenti, hanem a való világban való tájékozódáshoz szükséges ismeretek elsajátítását. Ezek helyzetfüggő, probléma- és gyakorlatorientált ismeretek. Az absztrakt algebra alapjait nyilván nem mobiltelefonon keresztül fogja az ember megtanulni, de a multidiszciplináris, transzdiszciplináris, gyakorlatorientált tudásnak egy tetemes hányada igenis elsajátítható megfelelően processzált, új jellegű, az új eszközt, a mobilt újfajta módon fölhasználó technológiák segítségével.

■ *Melyek a hely- és helyzetfüggő m-learning fogalmának jó gyakorlati példái?*

Egyrészt iskolai kísérletek támasztják alá, hogy egyáltalán létezik mobil tanulás, bár azt gondolom, hogy az elmondottakból következően ezek még egy másik világ felfogását tükrözik. Az igazi hely-, helyzetfüggő tanulásnak nagyon meggyőző példája viszont mondjuk az, amikor egy mobil PDA-val¹ rendelkező kórházi asszisztens, ha egy számára ismeretlen készülékkel találkozik, akkor annak a gyakorlati használati útmutatását egyszerűen előhívhatja. Ugyanilyen hasznos a repülőgép-szerelő számára is, aki eddig vaskos kézikönyvekkel felszerelve kellett, hogy – mondjuk a hajtóműben hasalva – munkához lásson. Ilyenek a szemléletes példák arra, hogy mit értünk „helyfüggő, helyzetfüggő, gyakorlatorientált” tanulás alatt. Az persze illuzó-

¹ PDA (Personal Digital Assistant): olyan kézisámítógép, amely asztali számítógéphez csatlakoztatva adatok, információk fel- és letöltésére használható, így tulajdonosa függetlenítheti magát PC-jétől.

rikus, hogy például a nyolcadik osztályos történelemkönyvet lehívjuk mobiltelefonon. Kevésbé illuzórikus azonban az alapvető helyismereti, humánföldrajzi vonatkozások ilyen módon való elsajátítása. Úgy gondolom, hogy most néhány éves érési folyamat következik, amelynek meggyőződésem szerint az a kifutása, hogy létrejönnek olyan új módon keletkező tartalmak, melyek már a kisebb mobilkészüléken is fölhasználhatóak lesznek. Mint említettem, az absztrakt elmélet nem mobiltelefonra való. Az absztrakt elmélet és a „földhözragadt” információ között óriási törésvonal húzódik, és ez nem hagyható figyelmen kívül. Az érési folyamathoz, például az internet esetében, az is hozzátartozik, hogy a felelősen gondolkodó oktatáspolitikai ne olyan formulákban gondolkodjon, mint a „Sulinet expressz”, ahol az interneten nyújtanak olyan tartalmakat, melyek korábban tankönyvek formájában jelentek meg. Ilyesmit a diákok nem képernyőn olvasnak. Hipertextuális, hipermediális, másképpen processzált, másként szerkesztett, és tulajdonképpen a tudásnak egy más szerkezetével és hierarchiájával dolgozó tananyag az, ami a mobil készülékeken alkalmazható.

■ *A társadalomtudományok néhány éve még jellemzően idegenkedve közelítettek az információs-kommunikációs eszközök indukálta változások kérdéséhez. Ugyanakkor mára nyilvánvalóvá vált, hogy – amint említette – a változások megkerülhetetlenek. Ezért úgy tűnik, a kutatóknak a felmerült kérdéseket új szempontként be kell emelniük a szakterületük kérdéseiről való gondolkodásba. Változott-e az elmúlt években annak módja, ahogyan a humán tudományok képviselői az információs-kommunikációs eszközökhöz közelítenek?*

A változás szerintem jelentős. A korábbi, internettel való foglalatosságunk teljesen idegen volt a magyar közvélemény számára, és amikor a mobilkutatásba belefogtunk, akkor az idegenkedés aktív ellenszenvvé változott. Az első magyar nyelvű kötetet értelmiségi elutasítás fogadta, és nem kellett nagyon hallgatózni ahhoz, hogy az ember meghallja a prostitúcióra való utalásokat. Viszont ahogy a kutatás haladt, ahogy a pusztá leltárfelvétel munkáján túljutott, és a részt vevő kutatók túl voltak az internettel való ismerkedésen, egyre inkább abba a helyzetbe kerültek, hogy a saját, személyre szabott kutatásaikat tudták továbbfolytatni. Tehát a kognitív pszichológus a kognitív tudományról írhatott, a szociológus a szociológiáról. Ez már előrelépés volt: szervezettebb, elmélyültebb lett a témáról való gondolkodás. Másrészt pedig következtek a sikeres nemzetközi konferenciák, melyek abban az értelemben voltak sikeresek, hogy elismert és érdekes tudósokat hoztak ide, akiknek a kontribúciója találkozott a mi kontribúciónkkal. Mindennek köszönhetően a harmadik magyar, és az ezzel egy időben megjelenő német kötet megjelenésekor semmit sem éreztem már abból az előítéletből és ellenszenvből, ami korábban körülvevett. A Westel együttműködésének és a szponzorálásnak hála, a magyar társadalomtudományok, vagy legalábbis a puha társadalomtudományok bizonyos szegmense kilendült konzervatív tespedéséből.

■ *Jelenti ez azt is, hogy mára Magyarországon könnyebb a témához értő módon közelítő munkatársakat találnia?*

Igen. A kutatási program kezdetén az ismeretségi, kollegiális körömben kerestem a munkatársakat. Úgy az első év végére változott meg olyan módon a helyzet, hogy azóta voltaképpen állandó megkereséseknek vagyok kitéve. A téma óriási, a feladatok sokfélék. Nem arról van szó, hogy egy adott csapat teljes létszámban, állandóan, mindennel foglalkozik, hanem felváltva, hol ez a kolléga, hol az a kolléga járul hozzá tanulmányokkal, előadásokkal a munkához. Természetesen a válogatás helyszíne mára az egész világ, hiszen az április 24–25-i konferenciánkra Tokiótól San Franciscóig akadtak jelentkezők, akiknek a benyújtott írásai között válogatni és szelektálni

kell. Van ma néhány nagyobb központja a mobil kommunikációval foglalkozó elméleti kutatásoknak. Két és fél évvel ezelőtt ezek a központok még nem voltak láthatóak, tehát gyakorlatilag együtt indultunk a világgal, és a kérdés természetéből következik, hogy bizonyos időnek el kell telnie ahhoz, hogy nyilvánosság elé lépjenek a kutatói műhelyek. De most már elmondható, hogy ismerjük egymást, tehát nem érhet meglepetés olyan értelemben, hogy valahol beindul egy vonatkozó kutatás, és mi nem tudunk róla. Másrészt ez nem független attól, hogy ha külföldi előadók jönnek Magyarországra egy konferencián részt venni, az részükről nem egyszerűen egy adomány. Eljönnek előadni, de tanulni is egyben, eljönnek és kihasználják azt az intellektuális környezetet, amit egy-egy ilyen konferencia jelent.

■ *Úgy tűnik tehát, hogy elindult az a folyamat, melynek eredményeképpen előbb-utóbb nem a technológiák sajátos hatásaival fogunk foglalkozni, hanem a valamennyi humán tudomány anyagául szolgáló kommunikáció természetes eszközeként tekintjük majd, ami így számos jelenlegi elméletünk továbbgondolására készíthet bennünket.*

Így van. Az utóbbi időben próbáltam már nyilvános fórumokon is hangoztatni, hogy ahogy a kutatás beérik, úgy a téma feloldódik az eddigi tudományos diszciplínákban. Tehát például a kognitív tudománynak volt úgy két-három éve, amikor meg kellett birkóznia a mobiltelefonია problémájával, így akkor a mobiltelefoniaról beszélt. De előtte az évtizedek során nem beszélt a könyvekről, hanem adottnak vette őket. Most természetesen bekövetkezik újra ugyanez: minden diszciplína folytatja a saját hagyományait, de fogalmilag és empirikusan beépítve, beemelve magába ezt az új jelenséget, mert egyre kevésbé csodálkozik, egyre kevésbé tematizálja. Így természetes módon, fogalmait gazdagítva használja. A téma újszerűsége elmúlt, ugyanakkor jelentősége hatalmas.